ជំពូកទី១
រំលឹកប្រវត្តិសាស្ត្រ

ដោយសារតែជម្លោះរវាងរាជវង្សក្សត្រខ្មែរ ដែលចង់សោយរាជ្យ ទើបបណ្តាលឲ្យមានការជ្រៀតជ្រែកពីបរទេសជិតខាង ដែលចូលមកជួយច្បាំងដណ្តើមរាជ្យឲ្យក្សត្រខ្មែរ រួចហើយទារយកសរគុណ ដោយសុំយកខេត្តនេះ-ខេត្តនោះទៅជារបស់សៀមឬរបស់យួន ។ ប្រទេសខ្មែរក្នុងសតវត្សទី១៨-១៩ បានក្លាយទៅជាព្រលានចំបាំងរវាងទ័ពសៀមនិងទ័ពយួន ។ ប្រជារាស្ត្រស្លាប់ហិនហោចព្រាត់បងប្អូន កូនចៅគ្មានពេលល្ហែ ។ ពេលសៀមថយទៅស្រុកវិញ សៀមតែងតែគៀរយកគ្រួខ្មែរ ប្លន់ប្រមូលយកភោគទ្រព្យខ្មែរមិនដែលខាន ។ ក្នុងអតីតកាល រាស្ត្រខ្មែរមិនដែលស្គាល់សន្តិភាពសោះ ។

ដោយសារព្រះរាជាអង្គចន្ទចងស្ពានមេត្រីនឹងយួន ទើបនាំឲ្យព្រះអនុជអង្គអិម និងព្រះអង្គដួងភៀសរត់ទៅប្រទេសសៀម ។ ព្រះចៅអធិរាជយួនមិញ-ម៉ាងបានចាត់មេទ័ពឈ្មោះទ្រឿង-មិញយ៉ាង នាំទ័ពចូលមកតាំងនៅក្នុងស្រុកខ្មែរ តាមសេចក្តីសុំរបស់ស្តេចខ្មែរអង្គចន្ទ ដើម្បីការពារអំណាចស្តេចនេះក្រែងទ័ពថៃចូលមកយាយី ។

ព្រះចៅយួនមានបំណងនឹងយកស្រុកខ្មែរទាំងមូលធ្វើជាដែនដីយួន ទុកជារនាំងដើម្បីទប់ទល់ជាមួយសៀម ដែលកាលណោះក៏ជាអាណាចក្រខ្លាំងពូកែមួយដែរ នៅក្នុងអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ។ មិនគ្រាន់តែមានកោលបំណងចង់យកស្រុកខ្មែរប៉ុណ្ណោះទេ ស្តេចយួនបានរៀបចំផែនការ ធ្វើយួនូបនិយកម្មលើប្រជារាស្ត្រខ្មែរ បំបាត់វប្បធម៌ អារិយធម៌ ព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទ អក្សរសាស្ត្រ របៀបស្លៀកពាក់ពោលគឺយួនត្រូវតែបំបាត់នូវអ្វីៗទាំងអស់ដែលជាខ្មែរចោលចេញ ហើយបង្ខំឲ្យខ្មែរសិក្សាភាសាយួនថែមទៀត ដើម្បីសំរួលដល់ការទាក់ទង ។ ក្នុងឯកសារយួនគេហៅខ្មែរថា អានារ្យជន (Barbarians) គឺជនដែលមិនស្គាល់អារ្យធម៌រុងរឿង ឬ ជនព្រៃផ្សៃ ។

ការលើកយកប្រវត្តិសាស្ត្រត្រង់វគ្គនេះមកភ្ជាប់ជាបឋមហេតុក្នុងការសរសេរនេះ គឺខ្ញុំមានគោលបំណងចង់ឲ្យខ្មែរទាំងអស់ យល់និងបានដឹងឲ្យច្បាស់ថា យួនបានរៀបចំនិងបំបាត់ជាតិខ្មែរ លេបស្រុកខ្មែរ រំលាយវប្បធម៌ខ្មែរច្បាស់ណាស់ ។ ហើយថែមពីលើនេះទៀត ខ្ញុំចង់បង្ហាញថា យួនគេបានសិក្សា ធ្វើវិភាគនូវការបរាជ័យរបស់ដូនតាគេ ក្នុងការដែលធ្វើយួនូបនិយកម្មមិនសំរេច មកលើប្រទេសខ្មែរក្នុងឆ្នាំ១៨៤០ ។ ហេតុនេះហើយ ទើបមេដឹកនាំយួនហូ-ជីមិញ បានរៀបចំផែនការធ្វើយួនូបនិយកម្មប្រទេសខ្មែរសារជាថ្មីម្តងទៀត ដែលមានចែងនៅក្នុងបណ្តាំហូ-ជីមិញ (Ho's testament) ក្នុងគោលដៅត្រួតត្រាអាស៊ីអគ្នេយ៍ទាំងមូល ។

ហេតុដែលខ្ញុំលើកយកប្រវត្តិសាស្ត្រត្រង់ណោះមករំលឹក ព្រោះចង់បង្ហាញពីគោលបំណងពិតប្រាកដរបស់យួនមកលើស្រុកខ្មែរ ។ កាលនោះព្រះចៅយួនបានចេញរាជបញ្ជាឲ្យមេទ័ពយួនអនុវត្តផែនការយួនូបនិយកម្មលើប្រជារាស្ត្រខ្មែរ និង

ប្រទេសខ្មែរ ដែលឯកសារយួនបានសរសេរពីព្រះរាជបញ្ជាមិញ-ម៉ាងទៅទ័ពព្រះអង្គ (១) ថា ៖

ពួកអនារ្យជន (ក្នុងស្រុកខ្មែរ) បានក្លាយមកជាកូនចៅរបស់យើងហើយឥឡូវនេះ ហើយលោកត្រូវតែជួយពួកគេ ហើយបង្រៀនគេអំពីទំនៀមទម្លាប់របស់យើង... ជាឧទាហរណ៍, យើងបានឮមកថា ដី(កសិកម្ម)សំបូរហើយមានជីវជាតិណាស់ ហើយសំបូរគោ(សំរាប់ភ្ជួរ)... ប៉ុន្តែប្រជាជនគ្មានការចេះដឹងពីកសិកម្ម(ទាន់សម័យ)សោះ, គេប្រើតែចបត្រសេះ ចបកាប់ ជាជាងប្រើកម្លាំងគោ ។ គេធ្វើស្រែដែលគ្រប់គ្រាន់ឲ្យគេបរិភោគពីរដងក្នុងមួយថ្ងៃ តែគេមិនស្តុកស្រូវទុកទេ ។ វត្ថុដែលត្រូវការចាំបាច់រាល់ថ្ងៃដូចជា សំពត់អាវ, សូត្រ, ទា និងជ្រូកថ្លៃខ្លាំងណាស់...។ វត្ថុកំរអស់នេះ គឺបណ្តាលមកពីខ្មែរខ្ជិល... ហើយបញ្ជារបស់យើងចំពោះលោកគឺ បង្រៀនពួកគេឲ្យចេះប្រើគោ, បង្រៀនពួកគេឲ្យចេះបង្កើនផលស្រូវឲ្យបានច្រើន, បង្រៀនពួកគេឲ្យចេះដាំដើមមន, ចេះចិញ្ចឹមជ្រូកនិងទា...។ ហើយចំពោះភាសាវិញ លោកត្រូវតែបង្រៀនពួកគេឲ្យចេះនិយាយភាសាវៀតណាម ។ (របៀប)ស្លៀកពាក់ និងប្រើតុតាមទំនៀមយើង ក៏ត្រូវតែពួកគេធ្វើតាមដែរ ។ បើសិនជាមានទំនៀមទំ-លាប់ណាហួសសម័យ ឬជាទំនៀមទំលាប់ដែលព្រៃផ្សៃ ក៏គួរតែកែសំរួល ឬក៏បង្ក្រាបកុំឲ្យដើររួច (1) ។

យួនូបនិយកម្ម
ឬដំណើរឆ្ពោះមកទិសខាងលិច

ក្រោយដែលព្រះអង្គចន្ទសុគតដោយរោគចុះមួលក្នុងឆ្នាំ១៨៣៤(២) លើព្រះទីនាំងនាវាកំពង់កោះស្លាកែតមក មេទ័ពយួនអុងលៅឬទ្រឿង-មិញយ៉ាង បានលើកក្សត្រីអង្គម៉ី ជាបុត្រីបន្ទាប់ឲ្យឡើងសោយរាជ្យ ដោយមិនយកក្សត្រីបែនបុត្រីទី១ទេ ព្រោះគេចោទថាក្បត់ ដោយព្រះមាតារត់ទៅសៀមជាមួយព្រះអង្គអ៊ិមនិងព្រះអង្គដួង ។

លោក David P. Chandler បានស្រង់ឯកសារយួនដែលស្តីពីការលើកក្សត្រីអង្គម៉ីនេះ ត្រង់ទំព័រ១២៥ថា ៖ « ដើម្បីធ្វើជាអធិបតីក្នុងការតែងតាំងក្សត្រីអង្គម៉ីនេះ ស្តេចយួនមិញម៉ាង បានបញ្ជូនមន្ត្រីយួនមកពីក្រុងព្រៃនគរ ហើយនៅក្នុងរោងពិធីដែលគេសង់ឡើងដើម្បីប្រារព្ធការតែងតាំងនោះ ក្សត្រីអង្គម៉ីព្រមទាំងអានុជទាំងអស់ត្រូវឈរបែរព្រះភក្ត្រឆ្ពោះទៅទិសខាងជើង ប្រឈមនិងព្រះរាជសាររបស់ស្តេចយួនដែលអនុញ្ញាតឲ្យព្រះនាងសោយរាជ្យ ។ ក្នុងពេលនោះតំណាងនិងអស់មន្ត្រីយួនឈរបែរមុខទៅទិសខាងត្បូង ដូចដែលព្រះចៅអធិរាជយួនតែងធ្វើយ៉ាងនេះ នៅក្នុងព្រះរាជវាំងព្រះអង្គឯក្រុងហ្វេនោះ » ។

កាលបានឡើងសោយរាជក្នុងឆ្នាំ១៨៣៥ នោះព្រះនាងគ្មានអំណាចអ្វីសោះ

(១) អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្របស្ចឹមប្រទេសស្គាល់ថា ឈ្មោះទ្រឿង-មិញយ៉ាង តែឯកសារខ្មែរស្គាល់ថាឈ្មោះង្វៀង-យ៉ាំងធុយ (Nguyen Van Thuy) ហៅក្រៅថា អុងលៅ ។

(២) ឯកសារមហាបុរសខ្មែរទំព័រ១០៨៤ ឯសៀវភៅលោកដើរីង-ឆាន់ល័រថា ឆ្នាំ១៨៣៥ ។

ការចាត់ចែងកិច្ចការផែនដី គឺពួកសេនាបតីដែលស្ថិតនៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់ទ្រឿង-មិញយ៉ាងទាំងអស់ ។ ទ្រឿង-មិញយ៉ាងបានតាំងបន្ទាយត្រួតត្រានៅភ្នំពេញ ហើយត្រិះរិះរកតែឱកាសល្អដើម្បីយកប្រទេសកម្ពុជាទៅធ្វើជាស្រុករបស់យួនប៉ុណ្ណោះ (2) ។

អុងលៅក៏ចាប់អនុវត្តផែនការឃ្លួបនិយកម្មរបស់ព្រះចៅមិញ-ម៉ាង ។ ដើម្បីសំរេចកិច្ចការនេះ ស្តេចយួនបានដាក់ទ័ពយួនចំនួន៥០,០០០(ប្រាំម៉ឺន)នាក់ត្រួតត្រាលើស្រុកខ្មែរ មានបន្ទាយធំនៅភ្នំពេញ និងនៅខេត្តពោធិសាត់ ។

កាលបើដូច្នេះ អំណាចផែនដីទាំងមូលក៏ធ្លាក់មកលើកណ្តាប់ដៃយួនទាំងអស់(៣)។ យួនបានបញ្ចេញអំណាចយ៉ាងឃោរឃៅមកលើរាស្ត្រខ្មែរ គឺបង្ខំមន្ត្រីខ្មែរឲ្យស្លៀកពាក់ជាយួន ឲ្យរាជការខ្មែររកស្បៀងអាហារចិញ្ចឹមទាហានយួន យួនបានបៀតបៀនយាយីព្រះពុទ្ធសាសនា ដេញព្រះសង្ឃខ្មែរឲ្យចុះចេញពីវត្ត (3) ឲ្យព្រះសង្ឃខ្មែរស្លៀកពាក់ដូចព្រះសង្ឃយួន ឲ្យកាប់ដើមពោធិ រំលាយវត្តអារាមខ្មែរយកទៅសង់វិហារយួន បំផ្លាញព្រះពុទ្ធបដិមាករ ឲ្យរាស្ត្រខ្មែរមន្ត្រីខ្មែររៀនភាសាយួន និងស្លៀកពាក់តាមយួន (ជាឧទាហរណ៍ គឺសំណល់អាវបំពង់វែង ដែលស្រីខ្មែរមិនវះចំហៀងដូចជាអាវផាយស្រីយួនទេ បែរជាដេរភ្ជិតជាប់គ្នាទៅវិញ ខ្មែរខ្លះយល់ច្រឡំថាជាអាវខ្មែរបូរាណ) យួនផ្លាស់ឈ្មោះទីក្រុងភ្នំពេញ ឲ្យហៅថា « ណាំយ៉ាង » (4) គឺយួនរៀបចំរំលាយវប្បធម៌ អក្សរសាស្ត្រ ទំនៀមទំលាប់ខ្មែរ និងសាសនាខ្មែរជាមុន ព្រោះវាជាគ្រឹះដែលទ្រទ្រង់នូវការរស់រាននៃប្រជាជាតិខ្មែរនិងប្រទេសខ្មែរ ។

ក្នុងការអនុវត្តន៏ផែនការនេះ យួនបានបញ្ជូនស្នងការនយោបាយដប់ប្រាំមួយនាក់ ក្រុមការចិតសិបនាក់ និងគ្រូដប់នាក់មកភ្នំពេញ ដើម្បីរៀបចំស្នូលនៃផ្នែករដ្ឋបាលត្រួតត្រាស្រុកខ្មែរ ។ គេចែកផែនការគេជាបួនវគ្គ ៖

វគ្គទី១- គឺរៀបចំខេត្តខ្មែរជាថ្មី ដោយដកចៅហ្វាយខេត្តខ្មែរចេញ រួចដាក់ចៅហ្វាយខេត្តជាយួន ។ ស្រុកខ្មែរក្លាយទៅជាខេត្តយួនហៅថា ត្រាន់ តាយថាញ់ ។ ខេត្តទាំងអស់ត្រូវដូរឈ្មោះខ្មែរចេញ ហើយដាក់ឈ្មោះជាពាក្យយួនជំនួសវិញ ។ ក្នុងការរៀបចំនេះ យួនត្រូវរកឲ្យមានស្នងការថ្នាក់ទាបខ្ពង់ម្ភៃនាក់ ដែលមានចំណេះខាងធ្វើស្រែ និងខាងវិជ្ជាជានាយទាហាន ដើម្បីដឹកនាំរាស្ត្រខ្មែរ និងដឹកនាំត្រួតត្រាខេត្តខ្មែរទាំងអស់ ។

វគ្គទី២- គឺបើកផែនការវាយសំរុកពង្រីកបង្កបង្កើនផល, បង្ហាត់ពលទាហានខ្មែរឲ្យបានច្រើនសំរាប់ទប់នឹងសៀម និងស្តុកស្រូវទុកឲ្យបានច្រើនដើម្បីចិញ្ចឹមកងទ័ពយួន ។

វគ្គទី៣- ការបង្រៀនខ្មែរឲ្យចេះភាសាយួន ដើម្បីសំរួលដល់ការទាក់ទងគ្នា ។

វគ្គទី៤- គឺជាការជំរុញផែនការធ្វើអាណានិគមស្រុកខ្មែរ ដោយយកនិគមជនចិន និងអ្នកទោសយួន ឲ្យមកតាំងទីលំនៅៗលើទឹកដីខ្មែរ ដើម្បីបង្រៀនទំនៀមទំលាប់យួនដល់ប្រជាជនខ្មែរឲ្យធ្វើតាម ។

(៣) តាមសៀវភៅសង្ខេបពង្សាវតាប្រទេសកម្ពុជារបស់លោករ.គោរិទ ថាមេទ័ពយួនធំៗមានបីនាក់គឺ ទ្រឿង-មិញយ៉ាង, ផាំ-វ៉្យាងយ៉ាង និង វ៉្យាង-ណាង ។

អុងផៀងគុន (ទ្រឿង-មិញយ៉ាង) អគ្គមេបញ្ជាការយួន កាលបានជាធំនៅស្រុកខ្មែរហើយ បានរៀបចំគំរោងការយ៉ាងច្បាស់ប្រាកដណាស់ ក្នុងការយកស្រុកខ្មែរធ្វើជាស្រុកយួន ។ វត្តមានព្រះឧបរាជ(អ៊ិម) និងព្រះអង្គដួងនៅខេត្តបាត់ដំបង ជាឧបសគ្គមួយរារាំងដល់គំរោងការណ៍មេទ័ពយួននេះ (5) ។ កាលនោះព្រះចៅសៀមបានចាត់ឲ្យព្រះអង្គអ៊ិមមកគង់នៅខេត្តបាត់ដំបង និងព្រះអង្គដួងមកគង់នៅខេត្តមង្គលបូរី ។ ទ្រៀង-មិញយ៉ាងក៏រកឧបាយកលផ្សេងៗ និងយកយួនចំណងព្រះហស្ថដែលស្តេចយួនបានថ្វាយមកព្រះអង្គចន្ទនោះជាភ្នាក់ងារនាំលិខិត និងនិយាយបោកព្រះអង្គអ៊ិមជាសម្ងាត់ ថាឲ្យព្រះអង្គអ៊ិមរត់ចូលទៅស្រុកខ្មែរចុះ យួននឹងថ្វាយរាជសម្បត្តិ ។ ដោយចង់សោយរាជ្យ ព្រះអង្គអ៊ិមក៏ទូលបង្គាច់ព្រះអង្គដួងថា ប្រុងក្បត់បំរុងរត់ចូលយួន ។ ព្រះចៅសៀម ព្រះពុទ្ធឡិតឡានភាល័យ ក៏ចាប់ព្រះអង្គដួងដាក់ក្តីយកទៅក្រុងទេព (ក្រុងបាងកក) ។ ដើម្បីរត់ទៅស្រុកខ្មែរនោះ ព្រះអង្គអ៊ិមបានចាប់យកក្រមការខេត្តបាត់ដំបង គឺលោកបាឡាត់រស់ទៅជាមួយផង ក្នុងឆ្នាំរកានព្វស័កគ.ស.១៨៣៧ ។ ព្រះអង្គកៀរយកគ្រួខ្មែរតាមផ្លូវរៀងមកដល់ពោធិសាត់ ។ នៅទីនោះយួនក៏ចាប់ឃុំព្រះអង្គអ៊ិមព្រមទាំងរាជវង្សានុវង្សនាំមកភ្នំពេញ ដល់ពេលយប់ស្ងាត់ក៏នាំព្រះអង្គអ៊ិមនិងព្រះញាតិចុះទៅព្រៃនគររួចបន្តយកទៅឃុំទុកនៅក្រុងហ្វេទៅ ។ ស្តេចយួនធៀវ-ទ្រី បានចេញរាជសារមកទ្រឿងមិញយ៉ាងនៅភ្នំពេញបញ្ជូនសម្តេចចៅហ្វាទល្ហៈឡុង១សម្តេចចៅពញាហ៊ូ១ឧកញាក្រឡាហោមមាន់១ ឲ្យចុះទៅគាល់ស្តេចនៅក្រុងហ្វេ រួចឃុំសេនាបតីខ្មែរទុកនៅទីនោះ ។ ក្រោយមកទ្រឿង-មិញយ៉ាងចាត់សេនាទាហានឲ្យឃុំខ្លួនក្សត្រីអង្គម៉ី អង្គបែន អង្គពៅ និងអង្គស្ងួន នាំយកទៅស្រុកយួនជាសម្ងាត់ទៀត ។ ទៅដល់ក្រុងលង់ហោរ អុងដុងដុកចៅហ្វាយខេត្តៗលង់ហោរ (Vinh Long) បញ្ជូនតែក្សត្របីអង្គទៅក្រុងហ្វេ ឃាត់ទុកព្រះអង្គបែនព្រោះវាចោទថាក្បត់វា ហើយក៏ធ្វើគតព្រះអង្គបែន ដោយជ្រមុជទឹកសម្លាប់នៅស្រុកលង់ហោរនោះទៅ (6) ។

ផែនការដកចៅហ្វាយខេត្តខ្មែរ និងការចាប់ក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សខ្មែរយកទៅឃុំទុកនៅទីក្រុងហ្វេ ជាបុព្វហេតុធ្វើឲ្យខ្មែរកាន់តែយល់ច្បាស់ថា យួនប្រុងរំលាយប្រទេសខ្មែរមែនទែនហើយ ។ សេចក្តីក្តៅក្រហាយក៏កើតមានឡើងទូទាំងប្រទេសខ្មែរ ។ រាស្ត្រខ្មែរគ្រប់ខេត្ត និគមជនបទជំនុំគ្នាកជាស្នាគ្របក្សពួក ពីម្ភៃហាសិប ឬមួយរយនាក់ ដឹកនាំដោយមេដែលគេទុកចិត្ត បះបោរច្រួលច្របល់ក្នុងកំឡុងខែកញ្ញានិងតុលា១៨៤០ ។ ក្នុងការបះបោរនេះ មេស្នាគ្របក្សពួកតែងប្រជុំទាក់ទងគ្នាទៅវិញទៅមក ។ ការបះបោរជាដំបូង លេចចេញមកពីម្តុំខេត្តភាគខាងកើតក្រុងឧដុង្គ តាមជួរមាត់ទន្លេ មានខេត្តល្វាឯម, ស្រីសឈរ, ខេត្តកណ្តាលស្ទឹងខេត្តគៀនស្វាយ, ខេត្តខ្សាច់កណ្តាល, ខេត្តភ្នំពេញជាដើម ។ នៅពេលដែលបានដំណឹងថា យួនបានចាប់សេនាបតី ក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សខ្មែរបាត់ទៅហើយ ។ ដំណឹងនេះបានផ្សព្វផ្សាយយ៉ាងរហ័ស ពីស្រុកមួយទៅស្រុកមួយ ពីខេត្តមួយទៅខេត្តមួយទៀត ។ ក្នុងកំឡុងខែឧសភា១៨៤១ ការបះបោរបានឡើងដល់កំរិតជាអតិមរិមា។ មេស្នាគ្របក្សពួកក៏សន្ធត់គ្នាបះឡើងព្រមៗគ្នាក្នុងកំឡុងវេលា៨ថ្ងៃលើកគ្នាទៅឡោមព័ទ្ធបន្ទាយយួននានាគ្រប់ស្រុកខេត្តឃុំតំបន់ កាប់សម្លាប់យួនទាំ

ងស៊ីវិលទាំងទាហាន នៅគ្រប់ទីកន្លែងដែលគេជួបប្រទះ ។ គមនាគមន៍រវាងទីក្រុងត្រូវដាច់ ។ ពួកខ្មែរបះបានឡោនព័ទ្ធទ័ពយួន ដែលអាចត្រួតត្រាតែទីក្រុង ឯកងទ័ពយួនតាំងនៅដាច់ស្រយ៉ាល មានសេចក្តីភិតភ័យជាខ្លាំង ។ ក្រុមខ្មែរបះខ្លះមានទាំងព្រះសង្ឃជាមេដឹកនាំផង (7) ចំនួនខ្មែរបះបោរកាលនោះឡើងដល់ជាងបីម៉ឺននាក់ ដែលធ្វើឲ្យនេទ័ពទ្រឿង-មិញយ៉ាង មិនដឹងរកវិធីណាដើម្បីទប់ទល់នឹងខ្មែរបះបោរឲ្យបានស្ងប់ទៅវិញបាន ។ (8) យួនដែលរួចជីវិតពីទ័ពខ្មែរបះបោរ ក៏នាំគ្នារត់មកជ្រកជាមួយទ័ពធំក្នុងបន្ទាយខេត្តពោធិសាត់ និងបន្ទាយធំនៅភ្នំពេញ ។

ដោយសំណូមពរពីមន្ត្រីខ្មែរនិងចៅហ្វាយខេត្តពោធិសាត់ (9) សុំឲ្យព្រះចៅសៀមព្រះណាំងក្លាវបញ្ជូនព្រះអង្គដួង មកស្រោចស្រង់ស្រុកពីកណ្តាប់ដៃយួន នោះព្រះចៅក៏បញ្ជាឲ្យពញាបៈឌិនតេជោនាំទ័ពសៀម ១៥,០០០នាក់ ដង្ហែរព្រះអង្គដួងចូលមកស្រុកខ្មែរ តាមរយៈបាត់ដំបង និងកេណ្ឌរាស្ត្រខ្មែរបញ្ចូលជាមួយទ័ពសៀម បាន៣៥,០០០នាក់ លើកចូលទៅឡោមបន្ទាយខេត្តពោធិសាត់បានដោយម៉ឺនចាបចេះធ្វើគ្រាប់កាំភ្លើងធំបាញ់ផ្លោងចូលក្នុងឆេះបន្ទាយយួន មេទ័ពយួនក៏សុំចុះចាញ់ មិនហ៊ានទទួលច្បាំង ទ្រង់ក៏លើកទ័ពខ្មែរ-សៀមបន្តមកវាយកំចាត់យួនចេញពីក្រុងឧដ្តុង្គនិងភ្នំពេញទៀត ។

ដោយអស់សង្ឃឹមនឹងធ្វើយួនូបនិយកម្មស្រុកខ្មែរ និងបរាជ័យក្នុងការប៉ុនប៉ងដាក់ព្រះអង្គអ៊ិមឲ្យសោយរាជ្យវិញនោះ (ព្រោះខ្មែរលែងជឿ) នៅចុងឆ្នាំ១៨៤១ ទ្រឿង-មិញយ៉ាងក៏ដកថយទ័ពយួន យកព្រះអង្គអ៊ិម ក្សត្រីអង្គម៉ី និងព្រះរាជវង្សានុវង្ស ព្រមទាំងគៀរគ្រួខ្មែរជាងប្រាំមួយពាន់នាក់ ចុះទៅដែនកម្ពុជាក្រោម រួចហើយភេផ្ញើលិខិតទៅក្រុងហ្វេ សុំទទួលទោសដែលធ្វើការមិនបានសំរេច រួចហើយទ្រឿង-មិញយ៉ាងក៏ផឹកថ្នាំបំពុលធ្វើអត្តឃាតខ្លួនស្លាប់ទៅ (10) ។

ស្តេចយួនក៏បញ្ជូនមេទ័ពឈ្មោះ អុង ខាំសាយ ដាយថាន់ នាំទ័ពជាច្រើននាំយកទៅព្រះអង្គអ៊ិម និងក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សខ្មែរ ពីខេត្តមាត់ជ្រូក មកទុកនៅបន្ទាយភ្នំពេញ ។ ចំបាំងរវាងខ្មែរនិងយួន កាលនោះមិនចាញ់មិនឈ្នះ ទើបមេទ័ពយួននិងពញាបៈឌិនសុំចរចាគ្នាឈប់ច្បាំង ហើយទទួលស្គាល់ព្រះអង្គដួងជាក្សត្រខ្មែរទាំងអស់គ្នា ហើយសុំឲ្យយួនប្រគល់ក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សានុវង្សខ្មែរមកវិញជាថ្នូរ និងឈ្លើយសឹកយួន-ចាមដែលសៀមឃុំទុកជាឈ្លើយកាលមុននោះ ។ ដើម្បីសេចក្តីសុខដល់បណ្តារាស្ត្រ ព្រះអង្គដួងក៏សុខចិត្តយកសៀមនិងយួនធ្វើជាអាណាព្យាបាលលើស្រុកខ្មែរ ។

ផែនការយួនូបនិយកម្មត្រូវបរាជ័យ ដោយខ្មែរបានដឹងខ្លួនទាន់ តែដើម្បីកុំឲ្យខាតទន់ខ្លាំងពេក យួនក៏ថយទៅ តែទៅតាំងទ័ពសង់បន្ទាយកាន់កាប់រក្សខេត្តខ្មែរដែនកម្ពុជាក្រោម ជាមាំមួន តាំងពីទ្រាំងត្រើយត្បូង មាត់ជ្រូក ក្រមួន-ស ពាម ទឹកខ្មៅ ពលលាវ ព្រះត្រពាំង ព្រៃកប្បស្សី... ជាដើម ។

មុននឹងចូលដល់ផែនការយួនូបនិយកម្ម ខ្ញុំសូមរំលឹកគ្រួសៗដែរ អំពីចលនាតស៊ូរបស់ខ្មែរកម្ពុជាក្រោម ដែលប្រឆាំងនឹងនយោបាយបំបាត់ទំនៀមទំលាប់ខ្មែរបំផុតពូជខ្មែរម្ចាស់ស្រុកនៅដែនដីកម្ពុជាក្រោម ។

វិធានការដែលយួនប្រើសម្លាប់ខ្មែរក្រោម និងការតស៊ូរបស់ខ្មែរក្រោម

ក្នុងឆ្នាំ១៧៧៦ ខ្មែរនៅភាគខាងក្រោមនៃដែនកូសាំងស៊ីនបានបះបោរឡើង វាយកំចាត់យួនដែលប្រើវិធីឃោរឃៅសម្លាប់ខ្មែរ (ខេត្តព្រះត្រពាំង) ។ ឆ្លៀតឱកាសនោះ ព្រះអង្គនន់ក៏លើទ័ពខ្មែរចូលទៅវាយដណ្តើមយកខេត្តវិញឡុង (ឡុង-ហោរ) និងខេត្តមុ៉ថូ (មេ-ស) មកវិញ (11) ។

ក្នុងរជ្ជកាលព្រះអង្គចន្ទទី២ (១៨០៦-១៨៣៤) ស្របពេលដែលព្រះអង្គម្ចាស់ង្វៀង-អាន ប្រកាសខ្លួនជាស្តេចយួន ហើយច្បាំងជាមួយពួកយួនបះបោរតៃសឺននោះ ចៅហ្វាយខេត្តខ្មែរនៅខេត្តព្រះត្រពាំងឈ្មោះឧកញ្ញាសួស បានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពច្បាំងបណ្តេញយួនឈ្លានពាន ឯស្តេចខ្មែរបែរជាបញ្ជូនទ័ពទៅជួយស្តេចយួនទៅវិញ ។

ក្រោយមកក្នុងរជ្ជកាលក្សត្រីអង្គមី (១៨៣៤-១៨៤១) ដោយឈឺចិត្តនឹងយួនដែលយាយីបំផ្លាញទំនៀមទម្លាប់ និងព្រះពុទ្ធសាសនា លោកចៅហ្វាយគុយ នៅខេត្តព្រះត្រពាំងបានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពច្បាំងបណ្តេញយួនទៀត ដោយមានសេនាជំនិតប្រាំនាក់គឺ ភូឈ្មួយគង់, ហ៊្មឹនឯក, តាម៉ង់, ទេសាសោម និងមនោរស់ ។ ទ័ពលោកតាំងទីនៅតំបន់ផ្លូវដូង ។ ការតស៊ូរបស់លោកចៅហ្វាយគុយត្រូវបរាជ័យព្រោះភូឈ្មួយគង់ក្បត់ចូលដៃនឹងអុងលូវ មេទ័ពយួនដែលសន្យាថានឹងឲ្យភូឈ្មួយគង់ឡើងទីជាឧកញ្ញាជំនួសចៅហ្វាយគុយ ។ ភូឈ្មួយគង់បានប្រាប់កិច្ចការអាថ៌កំបាំងទ័ពចៅហ្វាយគុយដល់យួនអស់គ្មានសល់ រហូតរកមធ្យោបាយសម្លាប់សហការីរួមតស៊ូជាមួយគ្នា មានហ៊្មឹនឯក, តាម៉ង់, ទេសាសោម និងមនោរស់អស់ទៀត ។ ចៅហ្វាយគុយត្រូវយួនចាប់ រួចវាតែងតាំងជាភូឈ្មួយវា ។ ពេលដែលព្រះចៅយួនមិញ-ម៉ាងចេញបញ្ញាតិឲ្យខ្មែរក្រោមបោះបង់ទំនៀមទម្លាប់ ព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទ នោះលោកចៅហ្វាយបានទាមទារប្រឆាំងនឹងការកែប្រែនេះ លោកសុខចិត្តឲ្យយួនសម្លាប់លោកចុះ ឲ្យតែយួនព្រមសន្យារក្សាទុកទំនៀមទំលាប់ព្រះពុទ្ធសាសនាឲ្យខ្មែរក្រោម ។ អុងលូវបានប្រហារជីវិតឧកញ្ញាគុយនៅមុខសាលាឃុំបិនឌឹក ។ ប្រជារាស្ត្របានយកសពឧកញ្ញាគុយ មកធ្វើបុណ្យបញ្ចុះក្នុងចេតិយមុខវត្តពោធិសាលរាជ ក្នុងខេត្តព្រះត្រពាំង ។ ឯភូឈ្មួយគង់ដែលក្បត់ចៅហ្វាយគុយ ក៏ត្រូវមេទ័ពយួនចាប់ដាក់ទ្រុងសម្លាប់ចោលដែរ ។ (12)

ក្នុងឆ្នាំ១៨៤៧ រជ្ជកាលព្រះអង្គដួង ខ្មែរខេត្តព្រះត្រពាំងក្នុងស្រុកចាប់ភ្លើងម្នាក់ឈ្មោះឡោម-សោមបានក្រោកឡើងដឹកនាំការតស៊ូប្រឆាំងនឹងយួន សងសឹកជួសលោកឧកញ្ញាគុយផង និងដេញយួនចេញពីកម្ពុជាក្រោមផង ។ លោកមានសេនាឯក សេនាប្រោញ និងមឿង-សោមជាជំនួយ ។ ឡោម-សោមបានវាយឈ្នះយួនហើយបានទាំងសម្លាប់ចៅហ្វាយខេត្តយួនអុងបូផង ។ ទ័ពលោកឡោម-សោមវាយចូលដល់ផ្លូវដូង ហើយបានសម្លាប់យួនជាច្រើនផង ។ តែយួនបានបញ្ជូនទ័ពយ៉ាងច្រើនមកពីខេត្តខាងកើត មកទប់ទ័ពឡោម-សោម ។ យួនចាប់ឡោម-

សោមបានដាក់ទ្រូងយកទៅក្រុងហ្វេ ហើយស្ដេចយួនផៀវ-ទ្រី ក៏បញ្ជាឲ្យសម្លាប់លោកទៅ ។ (13)

ក្នុងគំរោងការវាតទីចុះមកទិសខាងលិច និងពង្រឹងស្ថានភាពយួនផង ក្នុងឆ្នាំ ១៨៥៦ យួនសង់បន្ទាយយ៉ាងមាំនៅទីរួមខេត្តឃ្លាំងបាសាក់(Soctrang) ។ លោកចៅហ្វាយស្រុកសុកបានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពវាយកំចាត់យួនយ៉ាងក្លាហានគ្រប់ទីកន្លែងក្នុងតំបន់ទំនប់និងកំពង់ត្រប់ (Thuan Hoa) ។

ក្នុងឆ្នាំ១៨៥៩ លោកសេនាសួស នៅខេត្តឃ្លាំងបានក្រោកឡើងតស៊ូវាយកំ-ចាត់យួននៅមហាទប់ (Hoa Thuan) និងចុងបាឡាង (An Ninh) ។ ក្នុងការតស៊ូជាងបីឆ្នាំ ខ្មែរបានសម្លាប់ឧត្តមមេបញ្ជាការយួនពីរនាក់ផង មួយឈ្មោះអុងឡាន់-សម និងមួយទៀតឈ្មោះអុងឡាន់-បិនស៊ី ។ តែក្រោយមកលោកសេនាសួសបានត្រូវពួកចាម ដែលជាសម្ពន្ធមិត្តយួនលួចបំពុលលោកស្លាប់ទៅ ។

ក្នុងឆ្នាំ១៨៦០ ក្នុងខេត្តឃ្លាំងបាសាក់ (Soctrang) មានបងប្អូនពីរនាក់ឈ្មោះសេនាទា សេនាមាន់ នៅឡោម ពូយ៉ា (Nhu Gia) បានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពតស៊ូ តែដោយទ័ពយួនច្រើនសន្ធឹកពេក លោកត្រូវបង្ខំនាំទ័ពថយទៅភូមិឡុង ថាន់ ក្នុងតំបន់ត្រា ខា ខេត្តពលលាវ (Baclieu) រួចលោកបាននាំទ័ពវាយច្រានយួនរហូតដល់ពាមបូ លីវ ។ ដោយយួនបានជំនួយទ័ពចាម ជ្វារ ថែមមកជាច្រើនទៀត លោកសេនាទាក៏ត្រូវពួកជ្វារបាញ់លោកដោយកាំភ្លើងស្លាប់ជីវិតទៅ ។ ពលទាហានបានយកសពលោក ទៅបញ្ចុះលើកូនកោះមួយក្បែរវត្តខ្មែរនៅខ្វែង បបិល ក្នុងខេត្តពលលាវ ។

សម័យទ្រឿង-មិញយ៉ាងត្រួតត្រាស្រុកខ្មែរនោះ ខ្មែរនិងយួនត្រូវការជាចាំបាច់នូវ ព្រែកវិញតេ ដោយជីកភ្ជាប់ពីមាត់សមុទ្រ ចូលមកចម្ងាយ៥៣គ.ម. ។ ក្នុងការជីកព្រែវិញតេនេះ មេទ័ពយួនបានទទួលដាវអាជ្ញាសឹកមួយ និងព្រះសង្ការត្រាពីស្ដេចខ្មែរព្រះអង្គចន្ទ ដើម្បីត្រួតត្រាការជីកព្រែកនោះ ។ មនុស្សជាប់កំណែនមានខ្មែរ និងយួនលាយគ្នា ។ គេចែកជាក្រុមដើម្បីរែកអាចម៍ដីចេញពីក្នុងបាតព្រែក ។ ក្នុងក្រុមនិមួយៗមានយួនម្នាក់ដើរមុខ យួនម្នាក់ដើរក្រោយ និងយួនម្នាក់ទៀតដើរកណ្ដាលជួរ ដើម្បីគក់ឬតប់ឲ្យខ្មែរដើរទៅមុខឲ្យលឿន ។ យួនតែងរករឿងចោទខ្មែរថាចង់រត់គេច ឬមិនធ្វើការជាដើម រួចខ្មែរនោះៗក៏ត្រូវទោស ហើយយកទៅកប់ដីត្រឹមកបីៗនាក់ ធ្វើជាមុមជើងក្រានដាំតែអុង ។ ពេលដែលយួនវាដុតភ្លើងដាំតែនោះ ខ្មែរអ្នកទោសរើបំរះដោយក្ដៅនឹងភ្លើង យួនវាស្រែកថា កុំកំរើក « ប្រយ័ត្នកំពប់តែអុង » គឺដាំតែឲ្យលោកធំយួន ។

នេះជារបៀបសម្លាប់ខ្មែរយ៉ាងសាហាវព្រៃផ្សៃ ខ្មែរគ្រប់ៗគ្នាតែងរំលឹករឿងនេះប្រាប់តកូនតចៅ ជាបុព្វហេតុធ្វើឲ្យខ្មែរស្អប់យួនរហូតដល់ឥឡូវ ។ ដល់ពេលជីកព្រែករួចហើយ យួនគេលួចប្រាប់គ្នីគ្នាគេទាំងអស់ឲ្យដឹងជាមុន ឯខ្មែរគេមិនឲ្យដឹងសោះទេ ។ គេយកឃ្នាងវែងមកដាក់គាបកខ្មែរបន្តគ្នាដប់នាក់ ម្ភៃនាក់ ឬរាប់រយនាក់ដោយយកលេសថា កុំឲ្យខ្មែររត់ចោលកំណែនជីកព្រែក ។ រួចហើយមេទ័ពយួនក៏បញ្ជាឲ្យទម្លាយដីមុខទំនប់ ឲ្យទឹកសមុទ្រហូរចូលព្រែកជីកលិចលង់ស្លាប់ខ្មែរវិនាសអន្តរាយអស់គ្មានសល់ ព្រោះកជាប់ឃ្នាងរើមិនរួច ។ ដោយសារការ

សម្លាប់ខ្មែរយ៉ាងឃោរឃៅបែបនោះហើយ ទើបខ្មែរនៅតំបន់ព្រែកជីកវិញតេ និងនៅតំបន់ជួរភ្នំប្រាំពីរ មានភ្នំពពាល ភ្នំអកយំជាដើមកើតសេចក្ដីឈឺចាប់ក្ដៅក្រហាយនឹងយួនដែលធ្វើទារុណកម្មកាប់សម្លាប់ខ្មែរយ៉ាងសាហាវព្រៃផ្សៃដូច្នេះនោះ ក៏ក្រោកឡើងប្រមូលគ្នីគ្នាតស៊ូវាយសងសឹកនឹងពួកយួន រហូតសម្លាប់បានមេទ័ពយួន និងសេនាទាហានជាច្រើននាក់ ដែលបាក់ទ័ពរត់ចុះពីស្រុកខ្មែរទៅ ។

ការតស៊ូរបស់ខ្មែរក្រោមមានមកជាហូរហែរហូតមកដល់ពេលថ្មីៗនេះ ជាឧ-ទាហរណ៍នៃការតស៊ូមួយក្នុងចុងឆ្នាំ១៩៤៥ និងដើមឆ្នាំ១៩៤៦ជាដើម ដែលយួនកុម្មុយនិស្តហូ-ជីមិញ បានគ្រោងសម្លាប់ខ្មែរក្រោមទៀត ។ ការតស៊ូនេះបានកើតឡើងនៅក្នុងដែនដីស្ត ក្នុងខេត្តឃ្លាំង និងក្នុងភូមិកោះប្រហាតក្នុងខេត្តពលលាវ ។ ក្នុងកំឡុងខែធ្នូ ១៩៤៥ យួនយៀកមិញបានបញ្ឆោតប្រជាជនខ្មែរប្រុសៗក្នុងភូមិកោះប្រហាត យ៉ារ៉ាយ ផ្ទោអណ្ដែត ដាំគិន ដាំយ៉ឺយ ព្រែកហូរផុង ថាយកទៅទទួលលោកធំ ឬថាយកទៅហាត់ហ្វឹកហ្វឺន ហើយបញ្ចូលក្នុងរោងដាក់ស្រូវជប៉ុនដុតសម្លាប់ទាំងរស់អស់រាប់រយនាក់ គ្រាន់តែអ្នកភូមិផ្ទោអណ្ដែតតែមួយមានស្លាប់ចំនួនសែសិបនាក់ទៅហើយ (14) ខ្លះទៀតពួកវាបញ្ឆោតឲ្យឡើងលើទូកសមុទ្រ រួចវាចោះពន្លិចទូកសម្លាប់ខ្មែរ ។

យើងឃើញថា គ្រប់វិធានការណ៍ យួនធ្វើការសម្លាប់ខ្មែរជានិច្ចគ្មានឈប់ឈរសោះឡើយ ។ បុព្វហេតុដើមគឺមកតែពីស្ដេចខ្មែរកើតវិវាទគ្នាដណ្ដើមរាជបល្ល័ង្កដណ្ដើមអំណាចគ្នារវាងរាជវង្សឯង ទើបទៅពឹងយួនឲ្យមកជួយ យួនក៏បានលេសនេះឯងចូលមកកាន់កាប់ខេត្តខ្មែរទាំងឡាយនៅកម្ពុជាក្រោម និងធ្វើការកាប់សម្លាប់រង្គាលប្រជាជនខ្មែរ តែអកុសលខ្មែរមិនចេះផ្សព្វផ្សាយការដែលយួនសម្លាប់ខ្មែរនេះដល់ពិភពលោកសោះ ។

វៀតណាមូបនិយកម្មកម្ពុជាក្រោម

ដោយធ្វើយួនូបនិយកម្មកម្ពុជាលើមិនបានសំរេច យួនបានចូលទៅត្រួតត្រាដែនដីកម្ពុជាក្រោមជាមាំមួនមួយរយៈ ពេលដែលខ្មែរកំពុងតែសាងខ្លួន ស្ដារប្រទេសដែលទើបនឹងរួចពីមហន្តរាយដោយសង្គ្រាម ។ តាំងពីព្រះចៅមិញ-ម៉ាងរហូតព្រះចៅយ៉ា-ឡុង ស្ដេចយួនបានអនុញ្ញាតឲ្យខ្មែរក្រោមបោះបង់ចោលទំនៀមទំលាប់ អក្សរសាស្ត្រ ការស្លៀកពាក់ជាខ្មែរ ព្រមទាំងព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទផង ។ ជាដំបូងគេចាប់កែប្រែឈ្មោះខេត្តជាខ្មែរ ដាក់ជាភាសាយួនវិញ ។ ខេត្តខ្មែរនៅកម្ពុជាក្រោមទាំងអស់មាន១៧ខេត្ត តែនៅជំនាន់អាណានិគមបារាំង គេបានកែប្រែទៅជា ២១ខេត្ត ។ ខេត្តទាំងឡាយដែលយួនបានកែប្រែមានដូចតទៅ ៖

<u>ឈ្មោះជាខ្មែរ</u>	<u>ឈ្មោះកែប្រែជាភាសាយួន</u>
១- ខេត្តកំពប់ស្រកាត្រី ឬចង្វារត្រពាំង	កែជា Bien Hua រួច Phuoc Thanh រួច Phuoc Long
២- ខេត្តរោងដំរី	កែជា Tay Ninh
៣- ខេត្តព្រៃនគរ	កែជា Saigon រួច Gia Dinh Cholo រួច Ho Chi Minh

៤- ខេត្តផ្សំអំបើស	កែជា Ben Tre រួច Kien Hoa
៥- ខេត្តមេ-ស	កែជា My Tho រួច Dinh Tuong
៦- ខេត្តកោះគង	កែជា Go Cong រួច Long An
៧- ខេត្តព្រែកឫស្សី	កែជា Can Tho រួច Phong Dinh
៨- ខេត្តលង់ហោរ	កែជា Vinh Long
៩- ខេត្តព្រះត្រពាំង	កែជា Tra Vinh រួច Vinh Binh
១០- ខេត្តផ្សារដែក	កែជា Sadec រួច Kien Phong
១១- ខេត្តមាត់ជ្រូក	កែជា Chau Doc
១២- ខេត្តឃ្លាំង (បាសាក់)	កែជា Soctrang រួច Khanh Hung រួច Ba Xuyen
១៣- ខេត្តទឹកខ្មៅ	កែជា Camau រួច Quan Long រួច An Xuyen
១៤- ខេត្តពាម	កែជា Hatien
១៥- ខេត្តក្រមួនស	កែជា Rachgia រួច Kien Giang, Chuong Thien
១៦- ខេត្តពលលាវ	កែជា Baclieu រួច Baclien
១៧- ខេត្តពាមបារ៉ាជ	កែជា Long Xuyen រួចជា An Giang
១៨- ខេត្តតាមោក	កែជា Thudomot រួច Binh Duong, Binh Long
១៩- ព្រះសួគ៌ា	កែជា Baria រួច Phuoc Le, Phuoc Tuy, Binh Tuy
២០- អូកាប់	កែជា Cap St. Jacques រួច Vung Tau
២១- (ឈ្មោះថ្មី)	កែជា Tan An

ស្រុកនិងទីកន្លែងខ្លះទៀត ដែលយួនបានកែប្រែជាឈ្មោះយួនគឺ ៖

វាលព្រួស	កែជា Dong Nai
ឧកញ្ញាឌិន	កែជា Gia Dinh
កោះត្រឡាច	កែជា Con Son
កោះត្រល់	កែជា Phu Quoc
ស្រុកអណ្តូងទឹក	កែជា Long Phu
សង្កាត់ព្រែកគយ	កែជា Rachgoi
សង្កាត់ព្រែកចាក	កែជា Chac Vang
សង្កាត់ផ្តៅពេន	កែជា Lo Vieng
សង្កាត់ដងក្តោង	កែជា Bai Gi
សង្កាត់កូនក្អែក	កែជា Ngang Ho
សង្កាត់ដើមពោធិ	កែជា Lam Vo
សង្កាត់ខ្វិនតាង	កែជា Dinh My
សង្កាត់ដៃនង	កែជា Lieu Tu

សង្កាត់តានាវ	កែជា Bang Lang
សង្កាត់បឹងអន្សា	កែជា Bung Sa
សង្កាត់ទន្លេឯត្បូង	កែជា My Than
សង្កាត់ឯលិច	កែជា Lich Hoi Thuong
សង្កាត់ផ្ទោរអណ្ដែត	កែជា Giang Noi ។ល។

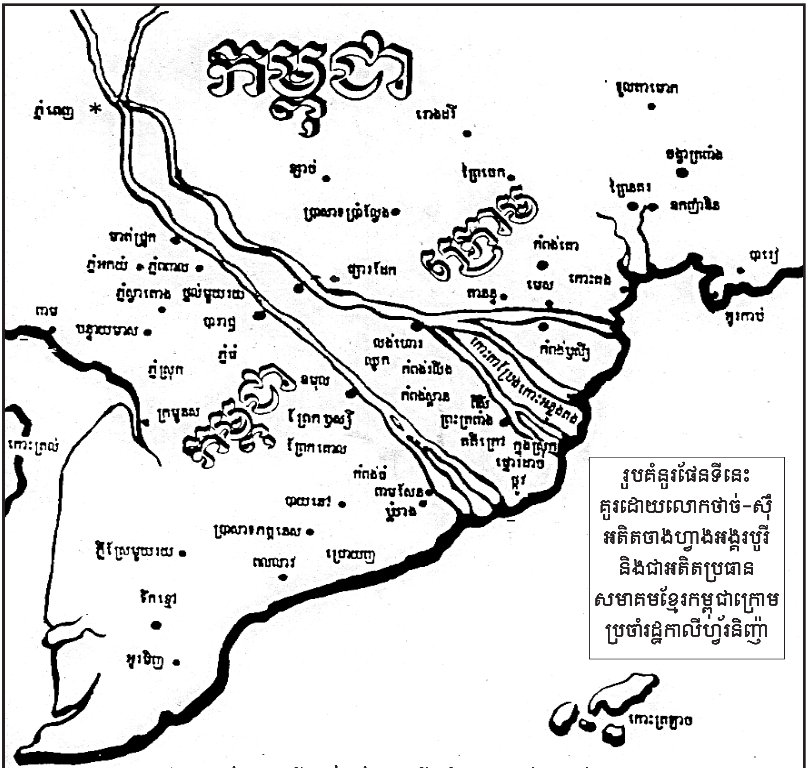

រូបគំនូរផែនទីនេះ គូរដោយលោកថាច់-ស៊ី អតិតចាងហ្វាងអង្គរបូរី និងជាអតិតប្រធាន សមាគមខ្មែរកម្ពុជាក្រោម ប្រចាំរដ្ឋកាលីហ្វ័រនិញ៉ា

នៅឈ្មោះខ្មែរជាច្រើនទៀតដែលយើងមិនអាចដាក់ឲ្យគ្រប់បាន

ផែនទីដែនដីកម្ពុជាក្រោមចំនួន១៧ខេត្ត ដែលក្លាយទៅជាវៀតណាមខាងត្បូង ចំ-ពោះផ្នែកខាងត្បូងព្រៃនគរ សភាអាណានិគមបារាំងបានសំរេចប្រគល់ទៅឲ្យព្រះថៅបៅដាយក្នុងយប់ថ្ងៃទី២១ ឧសភា ឆ្នាំ១៩៤៩ ។ (ដកស្រង់ចេញពីសារពត៌មានអង្គរបូរី រដ្ឋកាលីហ្វ័រនិញ៉ា អត្ថបទរបស់លោកថាច់-ប៊ុនរឿង ថ្ងៃទី១៥ មិនា ៨៧)

ដោយសារខ្វះឯកសារ ខ្ញុំគ្មានលទ្ធភាពនឹងរៀបរាប់នូវឈ្មោះ ស្រុក ឃុំ សង្កាត់ទាំងអស់នៅដែនដីកម្ពុជាក្រោម ដែលយួនបានកែក្រែជាភាសាយួននោះឡើយ។

យួនធ្វើអាណានិគមប្រជារាស្ត្រខ្មែរក្រោម

ក្នុងសម័យទ្រឿង-មិញយ៉ាង ដែលយួនបានអនុវត្តផែនការយកស្រុកខ្មែរធ្វើជាស្រុកយួននោះ ឯកសារសៀមបានហៅខ្មែរថា «ប្រជាជនយួនថ្មី» ។ បន្ថែមលើការបង្ខំឲ្យខ្មែរបោះបង់ទំនៀមទំលាប់ អក្សរសាស្ត្រ ព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទចោល

និងឲ្យខ្មែររៀនភាសាយួន ស្តេចយួនបានបញ្ញាត្តឲ្យខ្មែរក្រោមទាំងអស់ យកសែត្រកូលទៅតាមពាក្យ ដែលស្តេចយួនដាក់ឲ្យសំរាប់ខេត្តនិមួយៗ ។ នេះជាមធ្យោបាយដើម្បីឲ្យយួនគេស្គាល់ឫសគល់នៃប្រជារាស្ត្រ «យួនកំណើតខ្មែរ»អស់នោះតែប៉ុណ្ណោះព្រោះខ្មែរខេត្តនិមួយៗតែងមានចរិតខុសពីខេត្តមួយទៀត ជាឧទាហរណ៍ ខ្មែរដែលមានត្រកូលថាច់ ច្រើនមានចិត្តប្រែប្រួល យកសុខយករួចខ្លួន ឯខ្មែរដែលមានត្រកូលសឺនច្រើនមានចិត្តក្លាហាន មានៈរឹងត្អឹង មិនអោនក្បាលឲ្យយួនត្រួតត្រា ហ៊ានបះបោរ ។ល។ ព្រះចៅមិញ-ម៉ាងបានបញ្ញាតិឲ្យខ្មែរក្រោមយកសែត្រកូលជាយួនមានជាងម្ភៃសែ តែចាប់ពីរាជ្យព្រះចៅយ៉ាឡុងមក គេបានរាប់យកតែសែប្រាំមួយទៅវិញ ។ គឺថាសែខ្មែរដទៃទៀត បានត្រូវយួនបំភ្លៃឃោសនាបំបាត់ជានថាជាជាតិយួនសុទ្ធ តែខ្មែរទាំងអម្បាលមាណនោះ នៅតែរក្សាទំនៀមទម្លាប់ជាខ្មែរ និងនិយាយភាសាខ្មែរនៅឡើយ ។ សែទាំងប្រាំមួយនោះគឺ ថាច់, សឺន, គឹម, គាង, យ៉ាញ និងចៅ ។ ខ្សែគោត្តត្រកូលដែលស្តេចយួនបញ្ញាតិដាក់ឲ្យរាស្ត្រខ្មែរនៅកម្ពុជាក្រោមមានដូចតទៅ ៖

★ ខ្មែរនៅខេត្តពលលាវ ត្រូវតែយកសែជា សឺន, ថាច់, គឹម, គាង...ឧទាហរណ៍ ៖
ឃ្លាំង និងព្រះត្រពាំង សឺន-ញ៉ិល, គាង, វិនជាដើម...
★ ខ្មែរនៅខេត្តមាត់ជ្រូក ត្រូវតែយកសែជា ចៅ..ឧទាហរណ៍ : ចៅ-សោម
★ ខ្មែរនៅខេត្តក្រមួនស ត្រូវតែយកសែជា យ៉ាញ, ដាញ់... ឧទា. ៖ដាញ់-ក្រួច...
★ ខ្មែរនៅខេត្តរោងដំរី ត្រូវតែយកសែជា កាវ...ឧទាហរណ៍ ៖ កាវ-នួ...
★ ខ្មែរនៅខេត្តព្រែកឫស្សី ត្រូវតែយកសែជា ដាវ...ឧ. ៖ ដាវ-កាន (15)

ឯសែដទៃទៀតនៅពាសពេញកម្ពុជាក្រោមក៏សុទ្ធជាខ្មែរដែរ តែយួនមិនរាប់ប ញ្ចូលគឺ ៖ យឺប, លី, ឡឹម, ទិន, តាំ, ញ៉ាង, ហុង, វិន, ត្រឹង, ង៉ោ, ដូ, តូ, គី, យឿង, អ៊ុង (16) ។

ឯកសារយោង – REFERENCES

(1) A History of Cambodia - David P. Chanler page 126 - published in 1983.

(2) Georges Maspero- L'Empire Khmer page 70 - Phnom Penh - Imprimerie du protectorat -1904

(3) Roger M. Smith, Cambodia's foreign policy, published 1965, page 13.

(4) សង្ខេបពង្សាវតារប្រទេសកម្ពុជា ដោយរ.គោរិទ ទំព័រ១០៣ ។

(5) J. Moura, Le Royaume du Cambodge Fascicule II, page 131.

(6) ឯកសារមហាបុរសខ្មែរ របស់លោកអេង-សុត បោះពុម្ពឆ្នាំ១៩៦៨ ទំព័រ១០៥៤ ។

(7) Roger M. Smith, Camodia's foreign policy, page 14-15.

(8) A History of Cambodia, David P. Chandler, page 131.

(9) M. Giteau, Histoire du Cambodge, page 155.

(10) David P. Chandler, A History of Cambodia, page 134.

(11) Memorandum of Cambodia on her territories in South Vietnam-Cochinchina 1954 - Imprimerie Gloor- Geneva, page 4.

(12) សូមអានសៀវភៅឧកញាគុយ របស់លោកកែវ-សុវត្ថិ និងថាច់-កាន់ បោះពុម្ពឆ្នាំ១៩៦៦ ។

(13) កូសាំងស៊ីនជាដែនដីរបស់ខ្មែរត្រូវប្រគល់ឲ្យខ្មែរវិញ ទំព័រ៦៣, ៦៤, ៦៥ ដោយសាំង-ម៉ាក់សាង, បោះពុម្ពឆ្នាំ១៩៧៣ ។

(14) សូមអានសៀវភៅ «រស់ព្រោះហ៊ានស្លាប់» របស់លោកម៉ៃ-ផាត់ ឆ្នាំ១៩៧២ ។

(15) តាមសេចក្តីឲ្យការណ៍របស់លោកសឺន-ឡេ និងលោកគិម-ធឹម រដ្ឋវ៉ាស៊ិនតោន អតីតម៉ៃគហ្វក ។

(16) ដែនដីកម្ពុជាក្រោម ទំព័រ១១៤ ឆ្នាំ១៩៧១ ដោយគឹម-សាអ៊ុល ។

ជំពូកទី២

ស្មារតីភ្ញាក់រឭក

ការដែលខ្ញុំលើកយកវគ្គត្រង់នេះមក ព្រោះជាបឋមហេតុដែលបណ្ដាលឲ្យមានជាចលនាស្នេហាជាតិភ្ញាក់រឭក ក្រោកឡើងតស៊ូ និងការជិះជាន់នៃអាណានិគមបារាំង រហូតបង្កើតជាចលនាខ្មែរឥស្សរៈ, ខ្មែរសេរី, ខ្មែរយៀកមិញ, ខ្មែរក្រហមតៗមក ។

ក្នុងគ.ស.១៨៥៧ ព្រះអង្គដួងបានពឹងព្រះសង្ឃកាតូលិកនាម ម៉ុងសែងញ៉័រមីស្ហ (Monseigneur Miche) នាំព្រះរាជសារទៅសុំជំនួយកងទ័ពបារាំង មកវាយស្រុកព្រៃនគរ បើបានសំរេចរាជការក្រុងកម្ពុជានឹងចេញជាប្រាក់៥00ណែន ជូនរាជការបារាំង ។ ឯខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូង បាសាក់(ឃ្លាំង) ព្រះត្រពាំង ក្រមួនស មាត់ជ្រូកម្ខាងទល់នឹងមាត់សមុទ្រ ម្ខាងទល់នឹងស្រុកព្រៃនគរនោះ រាជការក្រុងកម្ពុ-ជានឹងចាត់កងទ័ពទៅវាយព័ទ្ធវាំងទៅទល់នឹងដែនព្រៃនគរ ។ ព្រះចៅណាប៉ូឡេអុងទី៣ ក៏ទ្រង់មេត្តាប្រោសតាមព្រះរាជសារគ្រប់ប្រការ ។ ព្រះចៅនរោត្តមបានចាត់ឧកញ្ញាវេ ជាសេដ្ឋីកែប ចៅហ្វាយខេត្តៗពាមជាមេទ័ពនិងសេនាទាហាន ព្រមដោយសាស្ត្រាវុធបំរុងស្រេច ចាត់ឧកញ្ញាយមរាជម៉ុក ជាអ្នកបញ្ជូនស្បៀងអាហារបំរុងចាំកងទ័ពពីក្រុងបារាំងសែសមកដល់ និងវាយផ្ទប់គ្នា (1) ។ ដល់ឆ្នាំមមីសំរិទ្ធិ-ស័កគ.ស.១៨៥៨ ព្រះចៅណាប៉ូឡេអុងបានចាត់ឧត្ដមនាវីឯក Admiral Doudart de Lagrée នាំសេនាទាហានចុះកប៉ាល់ទៅវាយក្រុងព្រៃនគរ ។ ឯរាជការក្រុងកម្ពុជាក៏លើកទ័ពទៅវាយខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូង, បាសាក់, ព្រះត្រពាំង, ក្រមួនស, មាត់ជ្រូក (2) តែទ័ពខ្មែរត្រូវទើនៅត្រង់ព្រែកជីកវិញតេ ក៏តាំងបាញ់កាំភ្លើងធំ-តូចទៅវិញទៅមក តែជាអកុសលព្រះអង្គដួងសុគតនៅថ្ងៃទី១៩តុលា១៨៦០ ឯឧកញ្ញាកែបក៏ត្រូវព្រះនរោត្តមតំឡើងងារជាឧកញ្ញាចក្រី (១) ហើយឲ្យលើកទ័ពទៅវាយខេត្តទ្រាំងត្បូងតទៅទៀត ។ ប្រាំបីខែក្រោយព្រះអង្គដួងសុគតទៅនោះ ព្រះស៊ីសុវត្ថា ជាអនុជ ព្រះនរោត្តមបានចាត់ឲ្យស្នងស្នូរ មនោកែវ ជាញាតិខាងមាតាកេណ្ឌទ័ពពីតំបន់បាភ្នំ សង្កត់ខេត្តត្រើយខាងកើត ដើម្បីច្បាំងដណ្ដើមរាជ្យពីនរោត្តមតាមការពន្យុះគាំទ្ររបស់សៀម ។ ក្នុងខែមិនា១៨៦១ មនោកែវត្រូវគេចាប់បាន ឯស្នងស្នូរនិងបក្សពួករត់ទៅពឹងបារាំងនៅបន្ទាយខេត្តរោងដំរី (Tai Ninh) បារាំងក៏នាំដាក់

(១) ក្នុងផ្នែករដ្ឋបាលខ្មែរ មានព្រះមហាក្សត្រជាធំ រួចបន្ទាប់មកគឺមហាឧបរាជ (ជួនមាន-ជួនគ្មាន) រួចគឺសម្ដេចចៅហ្វ៊ាទល្ហៈ ឬជួនកាលហៅ អគ្គមហាសេនាបតី ដែលមានមុខងារស្មើនឹងនាយករដ្ឋមន្ត្រី (Prime Monister) ។ ក្រោមសម្ដេចចៅហ្វ៊ា មានសេនាបតី(រដ្ឋមន្ត្រី)បួននាក់គឺ ឧកញ្ញាចក្រី ជាសេនាខាងកងទ័ពជើងគោក នឹងដឹកនាំជើងគោក, ឧកញ្ញាក្រឡាហោម ជាសេនាខាងកងទ័ពជើងទឹកនឹងដឹកនាំផ្លូវទឹក, ឧកញ្ញាយមរាជ ជាសេនាបតីក្រសួងតុលាការ, ឧកញ្ញាវាំង ជាសេនាបតីខាងកិច្ចការព្រះរាជវាំងនិងហិរញ្ញវត្ថុ (សូមអានសៀវភៅ «កាលប្រវត្តិវិទ្យានៃកម្ពុជា» របស្មេរត្រង់វគ្គទី១ ដែលចែងច្បាស់លាស់ពីរដ្ឋបាលក្រុង ខេត្ត គោរម្យងារ, ឋានន្តរស័ក្តិមន្ត្រី, ចៅហ្វាយខេត្ត, ស្ដេចត្រាញ់ទាំងប្រាំ, កំណែនកងទ័ពនៃរបបសក្តិភូមិបូរាណខ្មែរ) ។

'កប៉ាល់យកទៅបំបរបង់ចោលឯកោះត្រឡាចទៅ ។

ក្នុងខែមេសា១៨៦២ សម្ដេចសុទសប៉ាបះបោរកេណ្ឌទ័ពនៅខេត្តសំរោងទង (ខេត្តកំពង់ស្ពឺ) តែត្រូវបរាជ័យចាប់បានសម្លាប់ចោល ។

ក្នុងឆ្នាំកុរបញ្ចស័ក១៨៦៤ បាវលោកឧកញ៉ាតេជោសុក, ខេត្តកំពង់ស្វាយ, ឈ្មោះស្វា រត់ទៅខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូង តាំងខ្លួនជាអង្គភឹម (២) បញ្ចុះបញ្ចូលរាស្ត្រឲ្យបានទ័ពច្រើន លើកមកតាំងនៅស្រុកជើងកញ្ជុំសង្កត់យកខេត្តពាម បន្ទាយមាស ទ្រាំង ព្រៃកប្បាស ។ វេលាយប់ស្ងាត់ មេបះនេះនាំសេនាលុកឧកញ៉ាចក្រីកែបអនិច្ចកម្មនៅខេត្តទ្រាំងទៅ ។

ចៅហ្វាយខេត្តយួននៅខេត្តមាត់ជ្រូក (Chaudoc) បានគាំទ្រចលនាបះបោរនេះ (3) ។ ដោយបារាំងធ្វើការគំរាមខ្លាំង ទើបឧបរាជយួនព្រមប្រគល់ខ្លួនអាចារ្យស្វានៅខែសីហា១៨៦៦ ។ តែនៅខែមករា មុនប្រគល់ខ្លួនអាចារ្យស្វា យួនបង្កើតចលនាបះបោរមួយទៀត ដោយបញ្ចេះឲ្យគ្រូអាគមឈ្មោះដើមនូ តាំងខ្លួនជាពោរកំបោរ កេណ្ឌទ័ពតំបន់រោងដំរីច្បាំងដណ្ដើមរាជ្យ ។ ឯពោរកំបោរពិតនោះ ជាបុត្រាព្រះអង្គច័ន្ទទី២ បានសុគតនៅក្រុងឧត្តុង្គតាំងពីព្រះជន្ម៨ខែម្ល៉េះ (4) ។ ឧបរាជយួនខេត្តលង់ហោរបានគាំទ្រចលនាបះបោរនេះ (5) ។ ចំបាំងនេះស៊ីពេលអស់ជិត២ឆ្នាំ ទំរាំសម្លាប់ពោរកំបោរបាននៅខែធ្នូ១៨៦៧ នៅទួលបង់បត់ ភូមិស្វាយភ្លើង តាំងគោក ដោយឧបាយរបស់លោកឧកញ៉ាតេជោអ៊ីខេត្តកំពង់ស្វាយ ឯមន្ត្រីរាជការប្រជារាស្ត្រស្លាប់វិនាសអស់ជាច្រើននាក់ ។

យើងបានឃើញថា ព្រះអង្គឌួងបានឲ្យឧកញ៉ារាជាសេដ្ឋីកែបវាយយកខេត្តកម្ពុជាក្រោមវិញ តែដោយទ្រង់សុគតក្នុងឆ្នាំ១៨៦០ទៅ ឧកញ៉ាកែបក៏ផ្អាកសង្គ្រាមនោះសិន ក្រោយមកហ្លួងនរោត្តមបានតម្លើងងារឧកញ៉ាកែប ជាសេនាបតីទាហានជើងគោកជាទីចក្រីពេញយស រួចឲ្យលើកទ័ពទៅវាយខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូងទៀត។ ហេតុនេះហើយ ដើម្បីកុំឲ្យខ្មែរទៅវាយយកខេត្តកម្ពុជាក្រោមបាន មហាឧបរាជយួនដែលតាំងនៅខេត្តលង់ហោរ (Vinh Long) នោះក៏រកមធ្យោបាយគាំទ្រមេបះបោរអាចារ្យស្វា ឲ្យទៅលុកសម្លាប់ឧកញ៉ាចក្រីកែបទាល់តែបាន ។ ក្រោយមកទៀតយួនគាំទ្រចលនាបះបោរពោរកំបោរទៀត គឺក្នុងគោលបំណងធ្វើឲ្យខ្មែរមានចលាចលក្នុងស្រុក ហើយគ្មានឱកាសនឹងវាយយកខេត្តកូសាំងស៊ីនមកវិញ ។ ខ្មែរក៏ធ្លាក់ក្នុងឧបាយកលយួន ដែលប្រើកល្បយកផ្សងលាបមុខមាន់ឲ្យជល់គ្នា ខ្មែរក៏ច្បាំងកាប់សម្លាប់តែគ្នាឯង ហើយគ្មានឱកាសនឹងវាយយកខេត្ត ដែលយួនប្លន់យកនោះមកវិញឡើយ ។ ចំបាំងក្នុងស្រុកខ្មែរសព្វថ្ងៃ (១៩៧៩-១៩៩០) ក៏ជានយោបាយដដែលដែលយួនយកមកប្រើឲ្យខ្មែរសម្លាប់តែគ្នាឯង ។

(២) អង្គភឹមជាបុត្រារបស់ឧបរាជអង្គអ៊ឹម ដែលលួចភៀសចេញពីបាត់ដំបង (សៀម) ដោយចាញ់ឧបាយកលយួន ត្រូវទ្រើង-មិញយ៉ាងឃុំទុកនៅខេត្តលង់ហោរ ឯអង្គភឹមពិតប្រាកដនោះបានសុគតរួចទៅហើយនៅទីនោះ ។

អាណាព្យាបាលបារាំង

ដើម្បីឲ្យរួចចាកពីជំរៀតជំរែកបរទេសជិតខាង ព្រះនរោត្តមក៏ដាក់ប្រទេសកម្ពុជាក្រោមអាណាព្យាបាលបារាំង ដោយសន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី១១ ខែសីហា ឆ្នាំ១៨៦៣ ។ ដោយសារការបះបោរទាំងពីរលើកនោះ បារាំងបានថ្កោលទោសថា មកពីផ្នែករដ្ឋបាលខ្មែរខ្សោយ ។ បារាំងយល់ឃើញថា របៀបរដ្ឋបាលរបស់ព្រះនរោត្តមមិនល្អ ក៏មានបំណងសើរើកែប្រែរដ្ឋបាលបែបថ្មី ។ នៅឆ្នាំ១៨៨៣ លោក Charles Thomsonបានមកជាអភិបាលឥណ្ឌូចិនផ្នែករដ្ឋបាលស៊ីវិល ។ លោកសំរេចថាត្រូវតែបង្ខំឲ្យព្រះនរោត្តមឡាយព្រះហត្ថលេខាក្នុងការប្រគល់កិច្ចការផែនដីខ្មែរទៅបារាំងកាន់កាប់ទាំងអស់ ។ គេបានគ្រោងទុកថា បើព្រះនរោត្តមមិនព្រមទេនោះ គេនឹងបង្ខំឲ្យព្រះអង្គដាក់រាជ្យ រួចហើយលើកព្រះស៊ីសុវត្ថិដែលគាំទ្របារាំងនោះឲ្យឡើងសោយរាជ្យវិញ ។ តាំងពីយប់បៀតភ្លឺនៃថ្ងៃទី១៧មិថុនាឆ្នាំ១៨៨៤ ដើម្បីអនុវត្តការនោះ លោកធុមសុនបានបើកកាប៉ាល់ឈ្មោះស៊ីលូអែតមកចតនៅចំមុខវាំងភ្នំពេញ (6) ។ ដល់ម៉ោងប្រហែល១០យប់ លោកកាន់សំណុំលិខិតចូលទៅជួបព្រះនរោត្តម ដោយមានទាហានប្រដាប់អាវុធសំឡុត (ទ្វារបាលនិងឧកញ្ញាវាំងមិនឲ្យចូលព្រោះស្តេចកំពុងផ្ទំ លោកធុមសុនយកជើងឈ្មូសទ្វារក្រឡាបន្ទំឡើងគ្រាំង) ។ បើព្រះនរោត្តមមិនព្រមចុះព្រះហត្ថលេខាទេនោះ ទ្រង់ត្រូវតែដាក់រាជ្យ ព្រះនរោត្តមក៏ព្រមចុះហត្ថលេខាទាំងទើសទាល់និងពិរោធ (7) ដោយសុខចិត្តប្រគល់អមណាចកិច្ចការផែនដីទៅរាជការបារាំងចាត់ចែងរៀបចំ ។ ប្រាំមួយខែក្រោយមក ទ្រង់ក៏តម្លើងងារភក្តីឈ្មូក ជាមហាតលឹកឲ្យគ្រងងារជាឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្មូក ជា

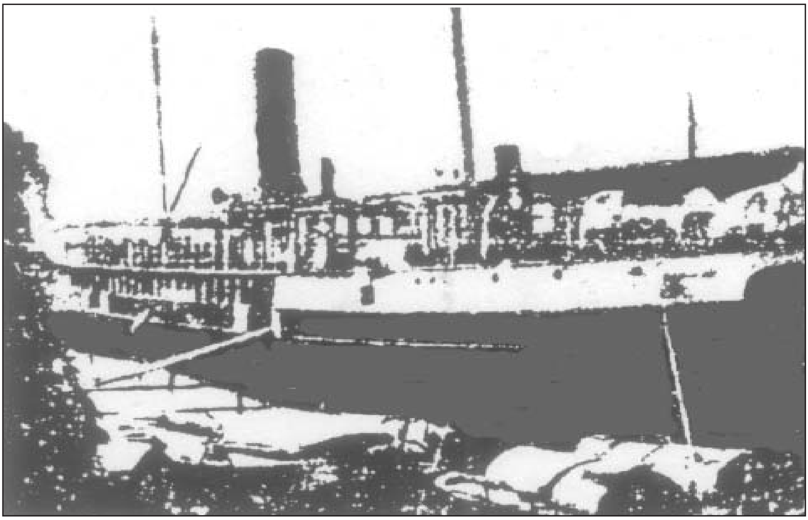

កប៉ាល់ឈ្មោះ សាល្លូអែត ដែលបារាំងបានជិះមកបង្ខំព្រះករុណាព្រះបាទនរោត្តម ឲ្យឡាយព្រះហត្ថលេខាលើអនុសញ្ញាឆ្នាំ១៨៨៤ ។